

Fransızca'nın Türkiye'de Dünü

Ayla GÖKMEN*

Cumhuriyet öncesi Türkiye ve Fransızca'nın dünü

Fransızca'nın dünün Türkiye'sinde yabancı dil etkinlikleri, eğitim ve öğreniminde tuttuğu öncelikli yeri ve önemi bugün yitirmesinin nedenlerini ortaya koyabilmek için, ilkin, Türkiye'nin Cumhuriyet öncesi ve sonrası Batı ile geliştirdiği siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri irdelemek kaçınılmaz olacaktır. Eğer bugün, Fransızca Türkiye'de yüzyıllar süren ayrıcalıklı yerini koruyamamışsa, bu durum kuşkusuz birdenbire oluşmamıştır. Türkiye'nin, tarih içinde, Batı ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler dönem dönem gereksinimlerine göre değişimler gösterirken, bu ilişkilerin kurulmasında en önemli işlevi üstlenen iletişim aracı yabancı dilin de koşut değişime uğradığını söyleyebiliriz.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Batı ile ilk resmi ilişkisini Fransa Devleti ile kurmuştur. Kanunî Sultan Süleyman ile Fransa Kralı I.François arasında imzalanan "Kapütülasyonlar" (1538) bu ülkeyle oldukça eski bir ilişki içinde bulunulduğunu kanıtlar. Ancak bu ticarete dayalı ilk antlaşma, I.François'nun Charles Quint'e Pavia'da (İtalya) tutsak edip üzerine Osmanlı Sultanı'ndan yardım istemesi, Osmanlıların bunu izleyen diğer askeri ve siyasi girişimlerinden sonra gerçekleşerek¹, Türk-Fransız dostluğu geleneğine bir başlangıç olur.

Fransa, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla başlarına dek Batı'nın en büyük devleti olma özelliğini korurken, Avrupa uluslarının Fransız dili ve göreneklerini örnek aldığı, Rusya'da olsun, Almanya ve İngiltere'de olsun saray dilinin Fransızca olduğunu, Krallar ve soyluların Fransızca konuştuğu bilinmektedir². Osmanlı imparatorluğu döneminde ise Fransızca giderek önem kazanan bir yabancı dil olma özelliğini kazanmakla kalmamış, XX. yüzyılın ilk döneminin sonuna dek Türkiye'de birinci yabancı dil olma ayrıcalığını korumuştur.

* Doç. Dr.; U.Ü. Eğitim Fakültesi Fransız Dili Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ AKINCI Gündüz (Prof. Dr); *Türk Fransız ilişkileri (1071-1859)*, Ankara, 1973, s. XIII.

² BURNO Ferdinand; *Histoire de la langue Française "Le Français au dehors sous la Restauration, le Consulat et l'Empire"*, Paris, 1979, Cilt. 1, s. 328 ve 330.

XVI. yüzyılda başlayan Türk-Fransız ilişkileri günümüze dek doğal bir süreklilik göstererek uzanmıştır. Askeri, siyasi ve özellikle ticaret alanında kurulan ilişkiler Fransız dilini ve kültürünü Osmanlı imparatorluğu topraklarına taşımakta gecikmemiş, sonuçta Batı uygarlığıyla iletişimde, ilk etkin yabancı dil öğrenim etkinlikleri de Fransa ile başlamıştır. 1551 yılında Frère - Mineur Capucins denilen Fransız misyonerleri İstanbul'a gelmiş, 1626 yılında Galata'da St. George kilisesinin bitişiğinde bir okul açarak Fransızca öğrenim yapmaya başlamıştır. 1669'da Colbert Hükümeti zamanında Elçi ve Konsolosluklarda çalışacak kişileri yetiştirmek üzere kurulan Ecole de Jeunes de Langue³; Dil Öğlanları Okulu'nun Fransızca öğrenim ve öğretiminde olduğu kadar, Gramer ve Sözlük çalışmaları ile yine ilk kez bu dönemde gerçekleştirilen çeviriler (Türkçe-Fransızca, Fransızca- Türkçe) Osmanlı Türklerinin ilk yabancı dil etkinliklerinin Fransızca ile başladığını göstermektedir. Ne var ki Fransız Hükümeti bir yandan Osmanlı imparatorluğu topraklarında, özellikle İstanbul'da ve İzmir'de okullar açarken, öte yandan Paris'te de, bugün "Ecole des Langues Orientales Vivantes"ın temelini oluşturan benzeri bir okul açar⁴.

Bu karşılıklı dil iletişimde, gerçekleştirilen çalışmaların basılmasında da yine Fransa önderlik etmiştir.

1727 yılında İstanbul'da İbrahim Mütefferika matbaasının açılması, Yirmi-sekiz Çelebi Mehmet'in Paris Büyükelçiliği sırasında, oğlu Said Efendi ile birlikte Paris'te ki matbaaları ve Krallık Kütüphanesini (şimdiki Bibliotheque Nationale) gezerek İstanbul'da da bir basımevi kurma niyetleri yazın dünyasında kayıtlıdır⁵. Gerçi bu tasarı yenilikçi sadrazam Nevşehirlî İbrahim Paşa'nın "Uygarlık ve eğitim araçlarının derin bir incelemesi ve rapor hazırlanması"⁶ isteği üzerine, Said Efendi ve Mütefferika'nın, Çelebi İstanbul'a döndükten sonra, Paris'ten getirttiği mabaacılarla işbirliği yapılarak gerçekleşmiştir. Ancak, İstanbul'da bu basımevi kurulmadan önce Türkçe-Fransızca sözlük ve gramer kitabı basımı için çaba gösteren, Fransa'nın 1592-1604 yılları arasında Büyükelçi görevi yapan Savary de Breves'i, "Typographia Savariana" adını alan ilk Fransız Doğu Dilleri basımevi'nin kurucusunu anımsamamız gerekir. Çünkü bu kişi, 1615 yılında Paris'te ilk kez Türkçe-Fransızca olarak, Osmanlı Padişahı I.Ahmet ile Henri Le Grand arasında yapılan antlaşmayı basmıştır⁷. Ardından Andre Du Ryer'in hazırladığı ilk Türkçe-Fransızca sözlük ve sonra gramer kitabı Breves'in harfleriyle basılacaktır⁸.

³ HITZEL Frédéric; *Dil Öğlanları*, Toplumsal Tarih Dergisi, Eylül 1995, No. 21 s. 38/Bkz; ss. 37-43

⁴ DUVERDIER Gérald; *İki kültür Elçisi*, Belleten, Ankara, TTK, 1992, cilt. LVI, s. 291

⁵ SIMON Saint; *Mémoires*, Paris, 1819, s. 403

⁶ Mehmet Efendi; *Le Paradis des infidèles, Relation de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ambassadeur Ottoman en France sous la Régence*. Trad.de l'ottoman par Julien Claude Gallaud. Paris, Maspero, 1981, pp. 217 à 226.

⁷ DUVERDIER Gérald; *İlk Türk Basımevinin kuruluşunda İki kültür Elçisi*, a.g.y, ss. 215-276

⁸ A.g.y. s. 280

İki devlet arasındaki ilişkiler dil etkinliklerinin basım ve yayımıyla kalmamış, Fransızca öğretim yapan dil okullarının sayılarında giderek artmıştır. 1783'de İstanbul'a gelen din misyonerleri (Lazaristler) 1773'deki Cizvitlerin yerini alırlarken, Saint Benoît misyonu doğrultusunda, önce İstanbul'da (1804) daha sonra İzmir'de (1829) okullar açarlar. Öğrencilere dini eğitimleri yanısıra ticaret'te de yararlı olabilecek formasyon öngörülür.

Fransızca, Osmanlı imparatorluğunun Batılılaşma girişimlerinin resmiyet kazandığı dönem, Tanzimat'la etkisini daha yoğun bir biçimde duyumsatır. 1839 yılından başlayarak Fransız kültürünün varlığı ticaret, eğitim, sağlık ve askeri alanlarda artık yadsınamaz bir gerçektir. 1841'de İstanbul St.Benoît 250 öğrenciyle Taksim'de, 1847'de Bebek'te ki Kolej 100 öğrenciyle, 1857'de İzmir'de ki Kolej 300 öğrenciyle hizmet verir. Eğer 1839 Tanzimat Fermanı pek çok din misyonerlerinin Osmanlı topraklarına yerleşimlerine yol açıyorsa da, 1856 Osmanlılarla Ruslar arasındaki Kırım savaşı Fransızların Türkiye'de yerleşimlerini, Sultan Abdülmecid'in 1856 yılında yayınladığı Tanzimat Fermanı arttırır. Notre-Dame de Sion, bu tarihte, 1856'da kurulur. Bebek Koleji 1860'da 200 orta öğrenim, 700 ilk öğrenim öğrencisine sahiptir⁹. İlk kez bu dönemde Osmanlı gençleri Paris'te eğitim görmeye başlayacaklardır¹⁰. 1857 yılında Paris'te kurulan "Ecole imperiale Ottoman" 1868'de İstanbul'a taşınarak Galatasaray Lisesi olarak eğitimi sürdürecektir.

Osmanlılar döneminde yenileşme etkinlikleri, aslında, 1664 yılında ordunun ardı ardına aldığı yenilgilerden sonra I.Mahmut döneminde (1675-1747) askeri alanda yenilenme gereksinimiyle duyurmuş, ve bu alanda kendini geliştirmiş olan Batı ordularına ayak uydurma kaygusuyla, Batı bilim ve tekniği model olarak alınmıştır. Ancak, askeri alanda da Batı'nın bilim ve tekniğine yönelirken, yine ilk ilişki Fransa ile kurulmuş, Fransız "modeli" yeğlenmiştir. Belki bu alanda da Fransızların tercih edilmesi, Osmanlı imparatorluğunda hizmet verenlerin Fransız kökenli olması gösterilebilir. Örneğin, Humbaracı Ahmet Paşa olarak bilinen, sonradan müslüman olan Fransız asıllı general, Conte de Bonneval, 1734 yılında, Humbaracı denilen asker ocağını düzene koyduktan sonra, "Kumbarahane ve Hendeshana" adlı ilk askeri Topçu ve Mühendislik okulunu Avrupa örneğine göre kurmuş, Yirmi Sekiz Çelebi Efendi'nin oğlu Said Efendi de Ahmet paşa'ya okulda erat ve öğrencileri eğitmeleri için 22 Fransız topçusunu Fransa'dan getirtmiştir¹¹.

III. Mustafa (1757-1774) döneminde de XV. Louis tarafından Doğu'ya araştırma-inceleme'ye gönderilen Baron de Tott adlı Fransız Subayı

⁹ ROCHE Max, *L'Education et la Culture Française à Constantinople et à Smyrne*, *Varis Turcica III*, *L'Empire Ottoman, La République et La France*, Editions. ISIS, İstanbul- Paris, 1986, ss. 234-240

¹⁰ DEVIDSON, Roderic H; *Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim*, Çev. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Belleten, Cilt. LI, TTK, Ankara, 1987, ss. 1031-1044

¹¹ Dışişleri Bakanlığı Arşivleri; IBDA. Cevdet-Hariciye, 7897 sayılı Belge.

Sultan'ın isteği üzerine İstanbul'da askeri alanda Osmanlılar için çalışır. 1773'de Mühendishane-i Bâhri, 1782'de Topçu okulu açılır. Fransız subayların göndüğü sınırlı etkisini 1795'te "Mühendishane-i Berri" ve 1834'te "Harbiye" okullarının açılmasına dek süregelmştir¹². Askeri alanda gelişen ilişkiler III. Selim (1794-1807) döneminde daha da artmıştır. Fransa'dan çok sayıda öğretmen, teknik mühendis ve subaylar getirtmiş, uzmanların bu alanlar da vermiş olduğu çalışmalar Türkçe'ye çevirttiğini de görüyoruz¹³. Aynı dönemde Fransızca okulların zorunlu dil olarak okutulurken, Avrupadan 400 ciltlik bir kitapla 87 cilt Büyük Ansiklopedi), yanısıra 350 cilt "Fransızca ve İngilizce İhtisapları" eserleri¹⁴.

Batılılaşma çabalarının yeni dönemi Tanzimat'la Fransız bilim ve kültürünün Osmanlı devletine göndüğü ilgi ve saygı Türk-Fransız ilişkilerinin "Altın çağ" olarak nitelendirilir. Tanzimat etkinlikleri, özellikle II. Mahmut (1808-1839) ve Abdülmecid (1839-1861) dönemlerinde, salt askeri alanda değil, eğitim ve ticaret alanlarında da Fransa'nın kurumlarından ve sistemlerinden yararlandığı görülmektedir. Örneğin, Zonguldak Kömür işletmesi, İstanbul Tramvay işletmesi ve "Regie" olarak adlandırılan tütün işletmelerinin yönetimi Fransızlara verilmiş, dini kuruluşların yardımıyla hastaneler açılmış¹⁵. Fransızca öğretim yapan eğitim kurumlarının sayısı artmıştır.

Osmanlı Türkiye'si Batılılaşma çabalarıyla dış dünyaya açılırken, Fransızca iletişim dili olarak diğer yabancı diller arasında ayrıcalıklı özelliğini hiç yitirmemiştir. Ne var ki XIX. yüzyılın ikinci yarısı Avrupa uluslarının bilim ve teknikte rekabet içinde olduğu bir dönemdir. Almanya bilim alanında önemli gelişmeler sağlayarak dünya ülkelerinin saygısını kazandıysa da, Osmanlı devleti Almanların yalnızca teknik ve yöntemlerini, araç gereçlerini benimsemiş, eğitim ve toplumsal etkinliklerde Fransız sistemine bağlılığı sürdürmüşlerdir. "Fransız düşünceleri" XIX. yüzyılda da Türkiye'de çeşitli devrimci akımlara yol gösterici olarak etkilemiştir. Buna Genç Türkler dönemi (1908-1918) örnek verilebilir. Aşağı yukarı on yıl kadar bir süre çoğulcu bir rejim izleyen Türkiye'de 1909 yılında milletvekilleri 1876 anayasasını değiştirmek, Fransız tipi bir parlamenter sistemini kurmak için çalıştıkları görülür¹⁶.

II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde Darülfünun, İstanbul Üniversitesinde Almanca kürsüsü kurulmasına izin verilmişti, ancak getirtilen

¹² AKINCI Gündüz (Prof. Dr.), A.g.y., s. 50

¹³ Prof. Dr Akıncı yaptında Erzurum Eyalet Kaval'ın Tanzimat'ın 100.cü yılı dolayısıyla hazırlanan Belleten'de Fransa'dan alınan uzmanların listesini verdiği belirtir. Bkz., a.g.y., s. 51

¹⁴ İBDA, Cevdet - Maarif, 1916 sayılı Bülge, Ayraç Bkz. G. GROC, i.ÇAĞLAR; La Presse Française de Turquie de 1795 à nos jours, in Varia Turcica, 1986, a.g.y. Bkz. Avant-Propos.

¹⁵ GÖKMEZ Ayla; Atatürk ve Batıdaki dil, U.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 1990, cilt. 5, ss. 118-119

¹⁶ TUNAYA, Tark Zafer, La France dans la vie politique Turque, "La Turquie et La France à l'époque d'Atatürk", Collection Turcica I, TTK, Ankara, 1981, s. 165

hocalar ya Fransızca ders vermek ya da Fransızca bilir çevirmenler kullanmak durumunda kalmışlardır. Almanlar, tarihin bu döneminde, askeri alanda Fransızlardan daha üstün olmalarına karşın, Alman askeri literatürü Türklerle çeviri yoluyla Fransızcadan geçmiştir¹⁷. Buna neden; Türkçe-Almanca, Almanca-Türkçe sözlüklerin oldukça geç bir dönemde (1898-1907) ortaya çıkması gösterilebilir. Almanların Fransızlara öykünerek, İstanbul Haydarpaşa-Ankara demiryolu hattı yapım çalışmalarını gerçekleştirirken, kültürel etkinliklerde bulunmak ve bu tür ilişkileri iki ülke arasında geliştirmek istediklerini biliyoruz. Onlar da dini yardım cemiyetleri, okul ve hastane gibi kurumlar oluşturmaya çalışmışlar, İstanbul'da Saint-Josephe'i kurmuşlar, hatta. "Le Osmaniche Lloyd" adlı gazeteyi, Genç Türklerden kısa bir süre sonra, Fransızca yayımlamışlardır¹⁸. Bu durum, yani Osmanlı-Alman ilişkilerinde kullanılan dilin Fransızca olması ise bir yakınma konusu olmuştur¹⁹.

Cumhuriyet öncesi dönemdeki basın-yayın tarihine baktığımızda, XVIII. yüzyıldan 1923'e kadar uzanan sürede 700 Fransızca gazetenin haftalık ve/ya da günlük yayımlandığını gözlemliyoruz²⁰. Bu sayı bile, yabancı dil olarak Fransızcanın, Osmanlı toplumsal yaşamında ne denli yaygın ve egemen olduğunun bir kanıtıdır. İmparatorluğun dış ülkelerle iletişimini sağlayan Fransızca, I. Dünya savaşına dek yalnızca diplomasi dili olmakla kalmamış, yukarıda sözü geçen eğitim kurumları ve basın organları aracılığıyla da kültürel düzlemde yaygınlığı olan bir dil kimliğine bürünmüştür. Bu yaygınlık, Türk kültür yaşamında açık bir biçimde duyumsatmış; aydınlarımızın düşünme ve yaşama biçimlerinde etkili olmuştur.

Ne var ki Fransızcanın "uygarlık misyonu", XX. yüzyılın başında Avrupa'da güçlenen Almanya'nın "kültür politikası" ile rekabeti, özellikle de I. Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletinin büyük devlet olarak sahneye çıkması, ve İngilizcenin dünyaca önemsenmesiyle, giderek prestijini yitirir.

İngilizcenin Türkiye'ye girişi ise XIX. yüzyılda ve daha çok da A.B.D ile Osmanlı imparatorluğu arasında kurulan ilişkilerle başlar ve gelişir. Tank Z. Tunaya, Jacques Ancel'in "Osmanlı imparatorluğuna, malların, dil ve

¹⁷ Atatürk'ün özel kütüphanesinde Alman askeri kamuları içeren çok sayıda yapım Fransızca olmanın bunu kanıtlamaktadır. Bkz; Mütgan CUMBUL; *Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Katalogu*, Başbakanlık Yayınları, Ankara, 1973, ayrıca bkz. Ünsal ARTUN; *La Bibliothèque politique Française d'Atatürk*, Coll. Turcica. I, a.g.y., s. 34

¹⁸ GEORGEON François; *Aperçu sur la Presse de Langue Française*, Coll. Turcica. I, a.g.y., s. 200. 1921 yılında Almanların çıkardığı Volonté adlı gazete yine Fransızca yayınlanmıştır.

¹⁹ KREISER Klaus; *Le rôle de la langue Française en Turquie et la politique culturelle Allemande au début du XX siècle*, in Coll. Turcica III, a.g.y., p. 217

²⁰ GROC Gérard-ÇAĞLAR İsmail; *La Presse Française en Turquie de 1795 à nos jours* başlıklı kapsamlı araştırmalarında Türkiye'de 1980 yılında dek tüm basın organlarının ve yayımlarının tarihçesini ve yayım tarihine göre bir katalogunu vermişlerdir. Bkz; Coll. Turcica III, Editions ISIS, Paris-İstanbul, 1986.

kültürlerini, düşüncelerini getiren Fransız tacirleridir" dediğini belirtir²¹. Biz de bunu Türk-Amerikan ilişkilerine aynı şekilde uyarlayabiliriz. Nasıl ki Fransızlar ilkin ticaret antlaşması yaparak yakın ilişkilerde bulundular ve kültürlerini, dillerini Osmanlı topraklarına taşıdıysa, Türk-Amerikan ilişkilerinde, aynı yolla, ilkin ticaret antlaşmalarıyla başlar.

XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Yeni Dünya'da, 1783'te yapılan Versailles Anlaşması ile A.B.D Cumhuriyeti, tarih sahnesine çıkarken, Osmanlı imparatorluğu çoktan gerileme devrine girmiştir. Amerikan Kongresinin, 7 Mayıs 1784'te Benjamin Franklin ve John Adams'ı, ticaret ve dostluk antlaşmaları yapmak üzere gönderdiği ülkeler arasında Osmanlı imparatorluğu da vardır²². Amerikan ilk ticari filolarının Türk limanlarına gelişi, İzmir'de, 179'da gerçekleşir. Ancak iki devlet arasındaki görüşmelerin 1820'lerde başladığını görüyoruz. Osmanlı donanmalarının 1827 yılında Navann'de yok edilmesi Osmanlı Devletini yeni bir müttefik arayışına yöneltir. Önce 1831'de Amerika ile "en imtiyazlı millete tanıdığı haklar seviyesinde"ki madde ile bir ticaret antlaşması yapılır ve Amerika gemilerinin Karadeniz'e girme hakkını elde etmesi içinde görüşmeler yapılır²³. 1862 yılında yenilenen antlaşma "en imtiyazlı millet muamelesi" maddesini korur. Böylelikle Osmanlı imparatorluğunun Amerika'ya tanıdığı bu ayrıcalıklı ulus olma hakkı, kendini bir sonraki yüzyılda daha da ayrıcalıklı olarak duyumsatacaktır. Amerika Devleti, Fransa'dan sonra en ayrıcalıklı "Kapütülasyonlar" imzalayan ikinci, ama en önemli devlet olacaktır.

Bu ülke ile I. Dünya savaşına kadar gerçekleştirilen ticaret hacmi giderek arttığı ve bu artışın Osmanlı Devleti lehine olduğu Gordon Leland'ın "Türkiye Amerikan ilişkileri" adlı yapıtında²⁴, onar yıllık aralarla düzenlenmiş bir tablo yeterince aydınlatıcıdır. Bu ticaretin artmasındaki en önemli neden 1877 Osmanlı-Rus savaşına rastlayan dönemde Osmanlı Hükümetinin ordusunu yeniden modern silahlarla donatma gereksinimi üzerine, Amerika'nın Türkiye'ye ateşli silahlar ve cephanecilik satışını artırmasından kaynaklanır²⁵.

Osmanlı Devleti-Amerika arasında gelişen ticaret ilişkilerine koşut olarak kültürel ilişkilerinde geliştirmiştir. 1810'dan başlayarak Amerika'nın Osmanlı Devletinde giriştiği misyoner etkinliklerden söz etmek gerekir. Bolth dini cemiyetlerin yardımı, Amerikan sistemine dayalı okulların açılmasına yol açar. Önce İzmir, Beyrut ve Kudüs'te etkinlikler gösteren bu gruplar Anadolu'da 1830'dan başlayarak kendilerini gösterir. Ayıntab, Harput, Kayseri Talas Koleji, Tarsus Amerikan Koleji gibi daha yüksek düzeyde okullar ve 1863'te İstanbul Robert Koleji bu dönemlerin ürünleridir. Yüksek

²¹ TUNAYA, Tarih Zeyir, s. 109

²² KÖPRÜLÜ Fuat, Türkiye-Türk-Amerikan İlişkileri, Belleten, TTK, Ankara, Cilt. LI, 1987, s. 927

²³ A.g.y., s. 932

²⁴ LELAND Gordon, American Relations with Turkey, 1820-1850, Philadelphia, 1932, ss. 46-47

²⁵ DWIGHT Henry, Turkey's Life in War Time, New York, 1881, ss 160-163

Okul ve Kolejlerin sayısı 1886 yılında 35'e yükselmiş, Amerikan kurumlarında çalışanların sayısı artmıştır²⁶. Doktorlar ilk kez Anadolu'da, Sivas'ta etkinliklerini gösterirken, 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti içinde 9 Amerikan Hastanesi ve 10 dispanser açılır.

Birinci Dünya Savaşına Türkiye'nin Almanya'nın müttefiki olarak girmesine karşı Amerika Birleşik Devleti Osmanlı Devletine herhangi bir harekette bulunmaz. Ama Osmanlı Hükümeti Nisan 1917'de bu ülke ile ilişkilerini keser. A.B.D Türkiye ile ilişkilerini ancak Lozan Anlaşmasından sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti ile, Türkiye'deki Amerikan kültürel ve dini kurumlarının tanınacağını garanti eden ayrı bir anlaşmayı 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalayarak yeniden başlatır²⁷.

Görüldüğü üzere, Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya dek geçen tarih sürecinde Osmanlı Devletinin ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel alanlarda dış ülkelerle geliştirdiği ilişkileri bu alanlardaki gereksinimleri belirlemiştir. Bu durum, dünya tarihi içinde "güçlü ve büyük" devlet rolünün değişmesi sonucu, sırasıyla Fransa, Almanya ve Amerika'nın ilişki kurulan ülkelere kendi dillerini ve kültürlerini taşımalarına yol açmıştır. Bu sıralama dolayısıyla Osmanlı imparatorluğu dönemine açıkça yansımıştır. Kısaca, Türkiye Cumhuriyeti öncesi, egemen yabancı dil önce Fransızca iken, daha sonra Almanca ve ardından da İngilizcenin bu dille politik ve kültürel yarışa girdiği bir ortam doğmuştur.

²⁶ COX Samuel, *Diversion of a diplomat in Turkey*, Newyork, 1887, s. 286

²⁷ KOPRÜLÜ Fuat, a.g.y., s.941